

Шуляк О. Ю., Олійник А. В.
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький

ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження. Традиційно кредитний ризик займає вагомим місце серед банківських ризиків і призводить до значних збитків у діяльності як окремих банків, так і банківської системи в цілому. Наслідком прийняття надмірного кредитного ризику є зниження якості кредитного портфеля, що може спричинити проблеми з ліквідністю та втрату власного капіталу банку. Очевидно, що погіршення фінансового стану окремого банку, як і банківської системи, призводить до втрат кредиторів і зростання недовіри до банківського сектору. Тому виникає необхідність у дослідженні чинників виникнення кредитного ризику в банківській діяльності з метою створення більш ефективних систем управління ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню систем управління кредитним ризиком банку присвячено праці таких вітчизняних науковців, як: О. В. Васюренко, Н. П. Верхуша, В. Вітлінський, В. Я. Вовк, О. В. Дзюблюк, О. Ковальов, О. А. Криклій, Н. Г. Маслак, Л. Я. Слобода, Л. М. Прийдун, О. В. Хмеленко та інші. Перспективним напрямком досліджень є виявлення тих чинників кредитного ризику, які мають найвагомий вплив на теперішній стан кредитної діяльності вітчизняних банків.

Мета статті. Мета статті – дослідити чинники, які сприяють появі кредитних ризиків банків та виявити найвагоміші з них в умовах здійснення банківської діяльності на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Кредитний ризик характеризується імовірністю неповернення позичальником отриманого кредиту та відсотків за користування позикою в результаті втрати платоспроможності. Тобто,

кредитний ризик виникає через неспроможність або небажання сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. У нормативних актах НБУ кредитний ризик визначено як розмір очікуваних втрат (збитків) за активом унаслідок дефолту боржника/контрагента.

Як відомо, для кредитної операції банку характерні як загальний так і специфічний тільки для неї кредитний ризик, який проявляється у різних чинниках впливу на конкретний кредитний продукт банку. На нашу думку це необхідно враховувати при виборі інструментів управління тим чи іншим видом кредитного ризику. Для більш точного трактування сутності кредитного ризику, доцільно проаналізувати чинники, що його зумовлюють (таблиця 1).

Таблиця 1 – Характеристика чинників кредитного ризику банку [1]

Чинники кредитного ризику банку	Характеристика
Зовнішні чинники	
Законодавчо-регулюючі	Законодавчо-нормативна база регулювання діяльності банків; характер регулювання центральним банком кредитної діяльності банків; стан судової та виконавчої систем; правове регулювання діяльності позичальників
Внутрішні чинники	
Організаційні	Наявність положень кредитування та регулювання кредитних ризиків; наявність відділу управління ризиками; ефективний розподіл повноважень та відповідальності між працівниками
Управлінські	Кваліфікаційний рівень, компетенція та досвід роботи фахівців; технічне та юридичне забезпечення кредитної діяльності
Інформаційні	Достовірність та повнота інформації про позичальників; своєчасність та якість внутрішньої управлінської інформації; рівень технічної обробки інформації та автоматизації даних
Методичні	Наявність внутрішньої нормативної бази регулювання кредитних ризиків; існування ефективної методики оцінювання факторів ризиків; адекватність діючих методик сучасній ситуації у сфері кредитування
Загальноекономічні	Показники рівня економічного розвитку країни; кон'юнктура попиту і пропозиції на фінансово-кредитному ринку; рівень конкуренції між банками та контрагентами
Політичні	Політичне становище в країні; вплив міжнародних інститутів; рівень криміногенності в країні
Форс-мажорні	Природні катаклізми, воєнні дії та акти громадського протесту
Стратегічні	Вид та спеціалізація банку; стратегічні напрями кредитної політики; цінова політика; толерантність до ризику

У загальному випадку під чинниками будемо мати на увазі певні умови та обставини, які призводять до виникнення тих чи інших ризиків у процесі діяльності банківської установи. Отже, це джерела (фактори) виникнення ризиків банківської діяльності. Відповідно чинники кредитних ризиків – це причини, що впливають на ймовірність повної або часткової втрати банком-кредитором суми виданого кредиту та відсотків за ним.

Дослідження економічної сутності кредитного ризику обумовлює необхідність детального аналізу чинників, які його зумовлюють, адже раціональний управлінський вплив на чинники формування кредитного ризику забезпечує можливість його оптимізації. Чинниками кредитного ризику є умови, події, що обумовлюють відхилення в поведженні відкритої ризикової позиції (окрема кредитна угода, стан кредитного портфеля) від очікуваних значень. Необхідно відмітити, що у науковій літературі характеристиці чинників виникнення кредитного ризику, приділяється достатня увага, відповідно існують різноманітні підходи до їх класифікації.

За результатами аналізу наукових праць, що присвячені дослідженню чинників кредитних ризиків, можна констатувати, що найбільш поширеним підходом є поділ чинників кредитного ризику на внутрішні та зовнішні. Внутрішніми чинниками є ті, які залежать від управлінських рішень банку, а зовнішніми – ті, які відбуваються з причин, що не залежать від діяльності персоналу банку та виникають з об'єктивних причин появи випадкових подій.

Чинники кредитного ризику мають контрольований і неконтрольований характер. Так, О. Ковальов розділяє чинники кредитного ризику за ступенем керованості на такі групи [2]:

- керовані або регульовані чинники, характеризують якість роботи колективу та якість управлінської роботи;
- умовно нерегульовані чи важко регульовані, що залежать в основному від передісторії функціонування банку;
- некеровані чи нерегульовані чинники, що не можуть бути змінені суб'єктом керування.

В. Вовк та О. Хмеленко здійснюють поділ внутрішніх чинників кредитного ризику, на ті, що пов'язані з діяльністю контрагента (низький рівень управління, погіршення репутації керівника, зниження конкурентоспроможності, помилки у формуванні маркетингової політики, скорочення сегмента ринку, що обслуговується та слабкий контроль за станом фінансових ресурсів) та такі, що пов'язані з банком-кредитором (необгрунтоване ліберальне ставлення до позичальника під час аналізу кредитної заявки, помилки при проведенні оцінки кредитоспроможності позичальника, помилки у структуруванні позички, недостовірну оцінку вартості забезпечення за кредитом, неповне відображення у кредитному договорі умов, що забезпечують інтереси банку, відсутність або низький рівень організації кредитного моніторингу) [3, с. 231]. Серед зовнішніх чинників дані автори виділяють погіршення економічної кон'юнктури, зміну політичної ситуації та зміни у правовому полі.

У той же час, Л. Слобода до внутрішніх чинників кредитного ризику відносить «порушення посадових інструкцій та помилки, закладені в самих правилах кредитування; неефективну кредитну політику банку; неякісний аналіз кредитоспроможності позичальника; завищену якість застави; помилки в юридичному оформленні кредитних угод; неякісний контроль за використанням та погашенням кредиту; недостатню кваліфікацію кредитних працівників, шахрайство» [4].

Внаслідок дії саме внутрішніх чинників у 2014-2016 роках почали зростати обсяги непрацюючих кредитів (NPL), але в характері такого зростання можна побачити, і реакцію на кризу, і неефективний менеджмент кредитних ризиків на попередньому етапі. Це підтверджують розходження траєкторій зростання обсягів кредиту та обсягів сформованих резервів. Якщо до 2010 року такі траєкторії перебувають в логічній зв'язці, в період 2011-2013 років поводяться неприродно, негативно корелюючи, то в подальшому їх характер засвідчує доформування резервів як відображення їх недостатнього рівня. Така ситуація означає, що в період після глобальної фінансової кризи в банківській

системі України чітко сформувались глибокі структурні викривлення, зорієнтовані на зниження рівня кредитних ризиків як передумов уникнення докапіталізації банків з боку власників [5].

З одного боку кредитний ризик з'являється внаслідок змін у функціонуванні банків, з іншого – через недостатній контроль за здійсненням кредитних операцій, порушень діяльності позичальника через дію незалежних від нього обставин тощо. Чинники, які породжують кредитний ризик можуть мати внутрішнє (мікроекономічні), тобто бути контрольованими (цілком і повністю залежать від специфіки діяльності банку) та зовнішнє (макроекономічні), тобто неконтрольованими (є об'єктивні та на виникнення яких банк не може вплинути) походження. Вони в свою чергу поділяються на ті, що пов'язані із позичальником (неефективна робота клієнта, що отримав кредит; особистий чинник позичальника (суб'єктивний); зовнішні чинники, що впливають на діяльність позичальника; зміна його соціального стану); окремим кредитом (об'єктивний та ризик, пов'язаний із предметом забезпечення); банком (форс-мажорні обставини; операційного середовища; регіональні фактори; галузеві чинники; низька якість кредитної політики; юридичні; організаційні та інформаційні» управлінські; методичні; кадрові; адаптивні; фінансові; технологічні).

Так, до основних макроекономічних чинників слід віднести: чинники форс-мажорного характеру (природні катаклізми, кризи), операційного середовища (країни – рівень внутрішній валовий продукт (ВВП), стабільність національної грошової одиниці, розвиток ринкових відносин, інституційного сектору та фондового ринку, стан технології і автоматизації тощо); регіонів (економічний розвиток області, соціальний стан населення, дотаційність області тощо), галузей (кількість підприємств галузі, особливості та специфіка виробництва продукції та інші) [6].

Усі мікроекономічні чинники, в залежності від рівня їх виникнення та для спрощення ідентифікації, ми поділити на стратегічні й тактичні, що відповідатиме організаційній побудові системи управління кредитним ризиком

банку. Так, в групу мікроекономічних чинників на стратегічному рівні входять ті, що пов'язані із недоліками у формуванні організаційної структури, методологічного, інформаційного і правового забезпечення, кредитної політики, кредитних продуктів і послуг тощо, на тактичному рівні – технологічні та інформаційні.

Об'єктивність наведених чинників підтверджена практикою ведення банківського бізнесу, адже освоєння банками нових ніш діяльності, послаблення вимог до кредитоспроможності позичальників, недосконалість методів регулювання кредитного ризику та інструментів превентивного виявлення непрацюючих кредитів (NPL) зумовили недосконалість й методики оцінки кредитного ризику, що призвело до значних втрат в банківському бізнесі та зниження ефективності функціонування банків. Це підтверджує те, що кредитний ризик можуть спричинити як несприятлива економічна ситуація в країні, так і необґрунтована стратегія та некомпетентність керівництва, неефективність внутрішньобанківського контролю за здійсненням кредитних операцій, недостатня кваліфікація кредитних працівників.

Тому для отримання прибутку потрібно не уникати кредитного ризику, а якісно управляти ним, адже від цього залежить ефективність банківської діяльності і фінансова стабільність банку, оскільки неповернення кредиту відображається на стані власного капіталу банку та на результатах його функціонування.

Зауважимо, що в ринковій економіці банки повністю відповідають за свої дії, рішення і їх результати, тому повинні ризикувати усвідомлено, оскільки саме тоді реалізується одна із цілей їх діяльності – отримання прибутку. Таким чином ефективність функціонування банків можлива лише тоді, коли ризики, які вони приймають на себе, є підконтрольні та адекватні з їх фінансовими можливостями, що в значній мірі залежить від стратегії управління кредитним ризиком, яка має складатись із інструментів його регулювання.

Узагальнюючи розробки науковців, Н. Верхуша вважає за доцільне як базовий підхід до класифікації чинників кредитного ризику використовувати

поділ на внутрішні та зовнішні, але при цьому здійснити їх розподіл на загальні та специфічні.

Специфічні зовнішні чинники включають ті з них, що визначають можливість прояву кредитного ризику, не пов'язану з впливом на позичальника зовнішнього середовища (нездатність позичальника виконати свої зобов'язання внаслідок незадовільного фінансового стану; репутації позичальника в діловому світі, готовності виконати взяті на себе зобов'язання; розвиток галузі, в якій працює і реалізує продукцію позичальник), та характеристики забезпечення за кредитом (нездатність гаранта, страховика, поручителя виконати свої зобов'язання внаслідок незадовільного фінансового стану; репутації гаранта, страховика поручителя в діловому світі, відповідальність, готовність виконати взяті на себе зобов'язання; неможливість реалізації предмета застави; можливе знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди; загибель предмета застави, тощо) [7, с. 69].

Специфічні внутрішні чинники кредитного ризику включають характеристику кредитного продукту та чинник концентрації кредитного портфеля. Так, Н. Верхуша зазначає, що «визначаючи параметри кредитних продуктів, методи просування продуктів, спрямовані на певну аудиторію, банк визначає свій профіль ризику. Властивості продукту безпосередньо впливають на показник втрат при дефолті, на розподіл кредитної експозиції, тобто активів під ризиком» [7, с. 71].

Загалом ми погоджуємося з підходом щодо доцільності виокремлення загальних та специфічних ризик-чинників кредитного ризику, однак не підтримуємо позицію щодо виокремлення в складі специфічних внутрішніх чинників чинника концентрації кредитного портфеля банку. Ми вважаємо, що концентрація кредитного портфеля, що залежить від обраної кредитної політики, стратегії, можливостей та стану зовнішнього середовища, уже відображена у складі стратегічних чинників кредитного ризику.

Висновки. Таким чином, наведена класифікація чинників, що впливають на виникнення кредитного ризику банку, не є єдиною та вичерпною, однак вона

комплексно характеризує дію чинників кредитних ризиків, охоплює увесь спектр їхнього прояву, дозволяє згрупувати причини кредитних ризиків за істотними ознаками в сучасних умовах банківської діяльності, дає змогу різнобічно оцінювати чинники кредитних ризиків як об'єкти регулювання та визначати вагомість їхнього впливу на результати кредитних операцій банківських установ.

Отже, всебічне врахування впливу розглянутих чинників на рівень кредитного ризику банківської установ сприятиме підвищенню ефективності кредитних операцій, допоможе підтримувати кредитний ризик на оптимальному рівні та забезпечить фінансову стабільність банку.

Література

1. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком банку : [монографія] / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 86 с.
2. Ковалев А. Кредитный риск-менеджмент [Текст] : монография / А. Ковалев. – К. : Сузір'я, 2007. – 406 с.
3. Вовк В. Я. Кредитування і контроль / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. – К. : Знання, 2008. – 463 с.
4. Слобода Л. Я. Класифікація та характеристика чинників кредитних ризиків банківських установ / Л. Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С. 185–193.
5. Олійник А. В. Проблеми діяльності банків на ринку кредитування в умовах фінансової нестабільності / А. В. Олійник, Ю. І. Атаманова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2018. – № 1. – С. 135 - 141.
6. Дзюблюк О. В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку: монографія / О. В. Дзюблюк, Л. М. Прийдун. – Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2015. – 295 с. ISBN 978-617-7331-17-8 –6
7. Верхуша Н. П. Сутність кредитного ризику банку та його фактори / Н. П. Верхуша // Вісн. Укр. акад. банківської справи. — 2011. — № 2 (31). — С. 67–73.